

ARCHEOLOGIE NA PRAŽSKÉM PRACOVIŠTI NPÚ

PETR SOMMER

Na stránkách pražského NPÚ (www.archeopraha) nalezneme pečlivě vedenou evidenci výzkumných akcí, která umožňuje vytvořit si poměrně přesnou představu o aktivitách pražského památkového ústavu za uplynulých padesát let (odhlédneme-li od poměrně záhadné skutečnosti, že tato evidence začíná rokem 1955, následující dvě akce jsou z roku 1958 a jedna z let 1962–1963, přičemž samostatný odbor archeologie pracuje od roku 1965 a Středisko památkové péče od roku 1960). Prošel jsem tuto evidenci a bez záruky zcela přesných součtů jsem dospěl k následujícímu číslu: až dosud pracovníci NPÚ uskutečnili neuvěřitelných 1220 terénních akcí. Jako pamětník mezi nimi nacházím řadu známých výzkumů zaměřených na sakrální stavby jako na objekty charakterizující sídelní útvar, v němž figurují (zázemí Dolních Chaber, sídla u kostelů na Proseku, na Pankráci atd.). Vypovídají samozřejmě také o duchovním stavu soudobé společnosti, o podobě a funkci sakrální architektury atd. Je přitom nepopíratelnou skutečností, že akce NPÚ se během doby vyvinuly do standardní podoby archeologického výzkumu vysoké odborné úrovně s výtečnou dokumentací, která zachycuje nejen terénní poznatky, ale velmi často také výsledky stavebněhistorického průzkumu archeologicky zkoumané stavby. To je skutečnost, která logicky vychází z toho, že archeologický odbor Pražského ústavu státní památkové péče a ochrany přírody byl definován jako odbor stavební archeologie. Kromě reakce na skutečnost, že se pražská archeologie zabývá zejména stavebními objekty, byla ve hře snaha objevující se mnohokrát na scéně, aby ji opět opustila, totiž propojit zájmy archeologie a stavební historie. Mnohokrát bylo s velkou vážností řečeno, že archeologický výzkum a stavebněhistorický průzkum je třeba chápat jako dvě části souvisejícího celku, nikdy však nedošlo k provoznímu propojení obou oblastí. Činnost PÚSPPOP tak zůstává nejbávanějším a nejfunkčnějším pokusem o řešení.

Bylo již řečeno, že pražské sakrální objekty jsou spojeny s mimořádně bohatou kapitolou aktivit dnešního i minulého pražského památkového ústavu. Kromě oněch souborů poznatků vysoké úrovně vypovídajících o vlastní stavbě a jejím vývoji s každou akcí souvisí řada dalších fazet svědčících o vývoji oboru a o jeho společenských souvislostech. V neposlední řadě samozřejmě také s podobou a stavem památkové péče, protože NPÚ dodnes řeší otázky nejen výzkumu stavby, ale i její následné konzervace, využití, prezentace. Takový byl např. výzkum zaniklé rotundy sv. Jana v Oboře. Živě si vzpomínám na diskusi, která se na závěr výzkumu rozběhla s cílem domyslet, jak s překvapivě dobře dochovaným torzem rotundy zacházet. Převládá idealistický názor, že je ze stavby třeba udělat skanzen, který bude výsledek výzkumu zachovávat a předvádět veřejnosti. Dodnes mi zní v uších nespokojené mručení Michala Trymla, který samozřejmě předvídal, jak bude odkrytá historická architektura trpět. Vše dopadlo dobře, výzkum byl zasypán. Ostatně nedávno se otázka udržování odkryté archeologické situace znovu oživila v souvislosti se situací mimořádného výzkumu kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech. Tento výzkum však v seznamu akcí NPÚ figuruje především jako položka poznávací, poukazující na potenciál archeologie – disciplíny, která v terénu identifikuje i velmi torzální otisky konstrukcí. Pamětníkům v této souvislosti vyvstane diskuse autorů výzkumu na jedné z celostátních konferencí archeologů středověku, která přerostla v důležitou zprávu o potenciálu a cílech oboru. Podobných akcí, přinášejících objevy zaniklých sakrálních objektů v seznamu akcí NPÚ nalezneme okolo dvacítky a figurují mezi nimi sv. Pankrác, Bojiště, sv. Martin v Řepích, Hostivař, sv. Vavřinec pod Petřínem a řada dalších. Čestné místo mezi těmito akcemi zaujímá výzkum kostela sv. Linharta, který osvětlil podobu a zánik významné stavby zničené v době asanace. V sérii zjištění tu zaujímá důležité místo nález základové obětiny představující významný doklad zaniklé kapitoly středověké duchovní kultury. Jiný segment chrámové kultury, tentokrát z oblasti technického vybavení, je spjat s rotundou sv. Kříže na Starém Městě, kde sérii standardních zjištění doplňuje nález ozvučnic zachovaných ve zdivu stavby (opět výsledek respektu k souvislostem mezi stavbou a archeologickou situací). V souvislosti s touto rotundou nelze nezpomenout, že je s ní spjat nový jev, v rámci něž se archeologie a památková péče setkala s touhou nalézt ostatky sv. Anežky. Druhé dějství tohoto dramatu se odehrálo v kostele sv. Haštala a obojí svědčí o tom, s jak složitými problémy a tlaky se současná památková péče musí vyrovnávat. Myslím, že celá věc byla také shodou příznivých okolností v terénu vyřešena nejefektivnějším možným způsobem, i když to asi není řešení definitivní. Ostatně velmi komplikovaných situací vysoce

nepříznivých památce je okolo nás celá řada. Za mnohé žaluje situace kostela sv. Michaela na Starém Městě, jehož výzkum i průzkum přinesly objev a poznání mimořádné gotické architektury tvořící jeden z centrálních bodů středověkého města. Již samotný průběh výzkumu a jeho organizace představovaly důležitý test koordinace spolupráce několika archeologických institucí na konci socialismu, kterou si komunita archeologů měla krátce nato vyzkoušet mnohokrát. Péče o zachování a důstojné využití kostela sv. Michaela stála místo ředitele Národní knihovny, stavba se poté stala předmětem nedůstojného kramářského vytěžování a poškozování, aby byla na dlouhou dobu uzavřena. Příklad tohoto objektu mi dobře poslouží jako oslí můstek k přechodu do další oblasti církevní kultury, která v činnosti NPÚ představuje rovněž mimořádně důležité téma. Kostel sv. Michaela se totiž stal v 17. století součástí servitského konventu, vplynul tedy do řádové tematické oblasti. I v ní má archeologické oddělení pražského NPÚ mnoho zásluh. Jeho výzkumy jsou spjaté s nejvýznamnějšími pražskými řádovými lokalitami, jako je strahovská

Praha 6-Břevnov, Břevnovský klášter, kostel sv. Markéty. Pohled z vykopané krypty na barokní klenbu presbytáře. Fotograf spojil díla románského stavitele a Kryštofa Dientzenhofera (60. léta 20. století; dokumentační fondy NPÚ).

kanonie, Anežský klášter, Klementinum a jeho dominikánský předchůdce, johanitská komenda u Panny Marie pod Řetězem, dům Milosrdných na Františku atd. Řada z těchto a dalších akcí prověřila potenciál NPÚ i archeologické komunity jako celku. Významným testem v tomto smyslu byl záchranný výzkum na staveništi obchodního domu Kotva, což byl jeden z největších destruktivních zásahů do archeologické struktury staré Prahy v sedmdesátých letech minulého století. V daných možnostech tato hektická akce zachránila mnoho cenných informací o vývoji jedné z okrajových, ale významných částí středověké Prahy, jejího opevnění, související významné sakrální stavby (kostela sv. Benedikta) a jejího začlenění do komendy německých rytířů. A ne poprvé ani naposledy jsme zažili, že ani kulturní a památková hodnota rozsáhlého komplexu cenné historické architektury není důvodem k jejímu zachování. V jiných souvislostech za asistence *bestiae triumphantis* figuroval o třicet let později augustiniánský konvent u sv. Tomáše na Malé Straně, kde se při mimořádném nasazení pracovníků NPÚ podařilo získat cenné soubory informací archeologických a stavebněhistorických, které posunuly znalost lokality do kvalitativně nové úrovně, v níž se propojily také starší výzkumy malostranského opevnění a okolních sídelních bodů. Mimořádná schopnost pracoviště úspěšně se pohybovat v pracovní i organizačně napjatých situacích se ostatně rodila a narůstala při mnoha dalších příležitostech. Jednou z těch zvláště významných byla předstihová a záchranná akce v areálu zbraslavského kláštera. Symptomaticky se zde podařilo shromáždit množství informací archeologických i stavebněhistorických a vytvořit pevný základ pro nový obraz a interpretaci lokality. Kapacitní a organizační potenciál pracoviště i nasbírané zkušenosti se významně zúročily při nedávných megaakcích u magdalenitek a dominikánů u Maří Magdalény na Malé Straně nebo při rekonstrukci Klementina, kde se pod základy jezuitské koleje bezpečně rýsují stavby dominikánského konventu.

U všech těchto akcí opět výrazně vystupuje památkářská stránka poslání NPÚ. Složitě nalézání kompromisů a často také ztráty doprovázejí toto poslání. Takovou absolutní ztrátou je zánik rozsáhlých zbytků kapucínského kláštera na náměstí Republiky, kde se podařilo dosáhnout alespoň respektu ke zbytkům významné románské zástavby. Je velmi pozitivní, že pracoviště v těchto situacích zaujímá aktivní a orientovanou politiku prosazování památkářských hledisek a zájmů. Zvláště významné je prosazování principu ochrany archeologických terénů, zásady v české archeologii relativně nové, která je velmi racionální a má již řadu dobrých výsledků zejména díky nasazení NPÚ. Směr této cesty a zároveň její nemalé potíže dokumentuje snaha o ochranu archeologických situací v areálu dominikánského konventu u sv. Jiljí. Mimořádný úspěch této politiky naopak doprovází osud rotundy sv. Václava odkryté pod základy jezuitské koleje u sv. Mikuláše. Analytický výzkum, který přinesl řadu významných objevů, má být prezentován v rámci areálu MFF UK. Zásadní význam má při tom všem role, kterou NPÚ zastává a plní při činnosti Pražské archeologické komise. Tento koordinační orgán založený v roce 1969 získal zvláště po roce 1989 na významu a mimo jiné i při výzkumu a zacházení se sakrálními památkami sehrává velmi pozitivní roli koordinačního, poradního a dohadovacího centra.

Uvažujeme-li o roli výzkumu sakrálních objektů v programu pražského NPÚ a chceme-li tuto roli ozřejmit výmluvným příkladem, přímo musíme odkázat na dlouhodobý a vícefázový výzkum Břevnovského kláštera. Jde o akci, která svými etapami propojuje jednotlivé etapy existence NPÚ, a to jak institucionálně, tak personálně. Vladimír Píša, zakladatelská osobnost pracoviště, zahájil výzkum kláštera krátce po vzniku PÚPOP. Výzkum orientoval na východní část barokního kostela sv. Markéty, kde tušil rudimenty starších sakrálních budov. Je to projekt v historii NPÚ výjimečný, protože šlo asi o jediný čistě badatelský výzkum v historii pracoviště, které je jinak orientováno na výzkum ohrožených a zanikajících staveb a situací. Je symptomatické, že objev velmi cenné architektury břevnovské románské krypty z 11. století a gotického chrámu, jehož začátky klade nově Miroslav Kovář do sedmdesátých let 13. století, se stal předmětem rozsáhlé mezioborové diskuse, v níž archeologové, historici a historici umění hovořili o souvislostech a interpretaci tohoto objevu. Diskuse ostatně nekončí dodnes. Po roce 1989 byl Břevnovský klášter navrácen řádu a při obnovných pracích se objevila nová nutnost doprovázet je archeologickým servisem. Ten měl možnost zrevidovat řadu zjištění Vladimíra Píši a dále doprovázet obnovné práce v celém areálu kláštera. Ukázalo se (jako v mnoha podobných situacích), že je tento způsob archeologického „komentáře“ postupu stavebních prací přínosný, i když samozřejmě limitovaný. Po této fázi výzkumu lze konstatovat, že poznání a interpretace stavebních dějin prvního českého mužského konventu získaly pevnou konstrukci, na jejímž základě lze formulovat alespoň základní teze charakterizující jednotlivé etapy jeho vývoje. Výsledkem je soubor informací, mezi nimiž zvláště vyniká dokumentace architekta Ernesta. Výsledkem je také způsob památkářského zacházení s odkrytými východními partiemi románské krypty. Díky příslušnému projektu dnes pod chórem kostela sv. Markéty existuje skanzen románské a gotické architektury, který představuje ojedinělý a myslím i zdařilý pokus o zpřístupnění výsledků dlouhodobého výzkumu veřejnosti i dalšímu bádání. Přirozeně, ve věci platí princip diskutovaný v souvislosti s rotundou sv. Jana v Oboře. Dlouhodobé odhalení zdíva, jehož podstatné části byly doplněny, způsobuje nezadržitelnou degradaci. Ta se projevila např. téměř úplným zánikem barevné malby na architektonických detailech, která byla v sedmdesátých letech ještě dobře viditelná. Přesto však je prezentace starých částí břevnovského konventního kostela přijatelným kompromisem, jehož ztráty vyrovnává zisk významného svědectví o začátcích české středověké architektury a jehož součástí je i prohlubující se výzkum dochované architektury a archeologických situací. Nedávno byl ostatně učiněn u jednoho z dochovaných hrobů ojedinělý nález trojnásobného obolu sestávajícího z mincí Vladislava I. To, co je reálné v případě románské krypty, je ovšem zcela vyloučené v případě zbytků architektury odkryté na různých místech kláštera. Cenným zdrojem informací je i velká sbírka lapidária, kterou nedávno znovu zhodnotil Miroslav Kovář.

Celkově konstatuji, že archeologické oddělení NPÚ se zasloužilo a zasluhuje se mimořádnou měrou o poznání historie Prahy a jejích památek. Dokládá to řada terénních i zpracovatelských výsledků pracovníků ústavu. Za ty mnohé hovoří příklad další zakladatelské osobnosti pracoviště, kterou byl Hubert Ječný. Jeho zásluhou vznikl propracovaný koncept vývoje středověké Prahy založený na kombinované výpovědi archeologických, historických a umělecko-historických pramenů. Archeologické oddělení pražského NPÚ je navíc důležitou součástí sítě pracovišť, která se významně podílí na ochraně a záchraně našeho kulturního dědictví.